

М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ.

З імпровізацій.

Хай буде съвіт!..

Я вірю в чоловіка, в необмежену силу його съвітоносного духа, частини всесъвітнього Великого Духа. Та віра держить мене на съвіті, гоїть, немов чудодійний бальзам, рани моого серця, і застилає тонким, прозірним серпанком безодню, над якою я провожу дні й ночі, поки бьеться мое серце.

Поки бьеться мое серце.

Бо поки воно бьеться, я живу, я можу жити і повинен жити сам і другим у тім допомагати.

Тільки, ох, як важко нам допомагати жити другим! Незрівнянно лекше губити їх, спихати в темну безодню і, сівши на їх місці в осяйному повітрі, обтирати спітніле з напруження чоло і почувати себе переможцем... на краю безодні.

Так гарно бути переможцем!

Так гарно... але на одну, тільки на одну хвилину.

Як гостре, отруйне жало, зараз же в серце віп'ється ся жаль—тяжкий, пекучий, і вже не охолодить ясне повітря чола, і съвіт веселий здається сумним кладовищем.

То почне тужити іскра Великого Духа по зрадженій, зневаженій сестрі своїй. І в тій тузі, у тому стражданні найтяжша кара за провину проти його, єдиного Великого Духа.

Але нашо страждання? Вони не повинні мати місця серед дітей Великого Духа. Вони зайві, вони непотрібні як тіни при сяєві съвіта. І я хотів би гукнуть на ввесь съвіт, до найкрайніх зорі і туманів космічних:

Єднайте ся, гуртуйте ся всі іскри Великого Духа!.. Збіраймось до купи і освітлімо собою ввесь съвіт, і нехай не буде в йому й сліду пітьми, або затінків скрізь, до кінця його краю! І легко нам буде тоді горіти чистим, нетлінним съвітлом і погасати, щоб нові іскри несли в нескінченості віків життя. І нехай вічно істніє й царює над съвітом він, єдиний нездоланий і невмірющий Великий Дух!..

Так я гукаю, поки бьеться мое серце. А як тільки воно замовкне, я, съвітоносна іскра, впаду в безодню перегорілою попелиною...

Але не шкода.

Аби іскра перегоріла вся, до краю...
До останнього атома.

Перше коханнє.

Ви питаете мене про мое перше коханнє?..

Ви порушаєте десь глибоко-глибоко в моїй душі забуті струни, і я чую, як ті струни задріжали... Я чую давні, дорогі мені звуки.

Слухайте.

* * *

Се було досить давно, так давно, як давно минув ся мій вік дитинний. Мені було тільки сім років, і серце мое було повне самим щирим, самим палким, ніжним і пахущим як перша весняна квітка коханнєм.

Я жив тоді в Донщині, в одній з її станиць, і вчив ся в школі з дітьми козаків. То були славні діти, зовсім непохожі на тих, що гарцюють кіньми по вулицях наших городів. То були гарні товариші, і я любив їх, хоч вони й дражнили мене „хахлом“.

А все-таки я журив ся за своїм селом, і очі мої щодня звертались туди, на другий берег Дінця, де стояли рідні гори...

І ось тут, на чужині, розцвіло мое серце, немов у грудях моїх розпустила ніжно-пахучі листочки чудова квітка, розкрила свої солодко-жагучі губоньки і цілуvalа, ціluvala їми мене в саму душу. Вона загріла мені груди, загріла всю мою істоту, наповнила її почуттям радості і таємного, невимовно-солодкого суму.

Мое коханнє теж була Українка, хоч її звали Дунею.

Се була дівчина трохи старша за мене, смуглява, чорноока, худенька і смирна-смирна. Всі руки її були поважні й непохопливі, і вона мов усе думала про щось, мов носила в своїй душі якусь тайну.

Тепер мені здається, що з неї власне малював Васнецов своїх дітей і ангелів.

Вона жила у своєї сестри, а та була замужем за регентом Бровкою, що був до того ще й дуже здатний швець і, як талановита людина, тяжко заживав горілки. Він нас учив у школі

співати, а на вулицях росказував нам веселі оповідання й байки, і з його був взагалі славний чоловік. У його були чорні, близкучі очі, кучеряве чорне волосся й борода і білі, дрібні зуби, на які я любив дивитись, коли слухав його оповідання.

Щось циганське прокидалось у його натурі.
Свою карієру життєву він скінчив босяком...

* * *

Так ото я любив Дуню.

Ви ждете, що я буду росказувати про свої страждання, про безумство своїх бажань?.. Ні. Мій ідеал був справжнім ідеалом і не мучив мене, а тільки підносила угому. Хоч як се дивно, та я мушу признатись, що я не сказав ні одного слова своєї коханці. Бо соромив ся заговорить до неї.

Я навіть не говорив їй „здрастуй“, коли зустрічав ся...

І все-таки я її кохав, і вона бачила моє коханнє, і иноді я помічав у її містичних очах під довгими чорними віями якісь потаємні зірниці.

О, як я її кохав, і як мені хотілось хоч раз заговорити до неї!..

Та я не насьмілював ся.

Мені хотілось чим-небудь догобити їй, але я не знав, чим саме і як.

Та й вона немов цуралась мене.

Я не спав ночі і думав про неї, а коли засипав, то уві сні вона приходила до мене, і гралась зо мною, і говорила мені, гладячи по голові: „Який ти чудний і смуглavyй! Такий, як я. Може ти брат мені?“—„Ні, ні, я не брат твій, але я... я...“—і не міг я сказати їй своєї тайни... навіть уві сні.

Тоді я надумав другий шлях. Я порішив купити пряників, довгих пряників, знизу й в середині білих, а зверху червонорожевих, таких саме пряників, які бувають і коники, що продаються по базарах. Се я для неї так захожував ся.

У мене було три копійки, і я купив на їх три пряники, завернув їх у чистий папірець, і носив у кипені, поки вони не перетерлись і не поламалися,— і все-таки не насьмілив ся дати їй.

Я хотів підкинути їх на сніг, на дорогу, коли вона йтиме.

Але я був певен, що вона не візьме їх з дороги, та що казати,—вона не взяла б їх і з рук моїх!

Так і пропали марно мої пряники, такі солодкі й такі червоно-рожеві!

* * *

А раз я був так близько біля мого щастя. Я міг заговорити й міг почути відповідь.

Вже заходила весна, сніг розтав і сусід козак задумав перекрити свою хату. Він навозив із свого „гумна“ до двору цілу гору сувіжої, пахучої соломи, і вона лежала і вигравала на сонці, мов золото. Гарно було лягти на неї проти сонечка й почувати на собі й на соломі ласку сонця, съміятысь, розмовляти і марити про щось ясне й радісне.

На тій соломі грали ся діти, і між ними була Дуня; був і я.

І я чув, як Дуня розмовляла з другими дітьми—дівчатками, і я бачив, як вона осьміхається, і чув її густий съміх, мов він виходив у неї з грудей і колихав їх.

Але й тут я сплохував, як потім се траплялось в життю зо мною не раз. Я не підійшов до неї й не забалакав з обід до самого вечера, коли зайшло сонце, і з золотої соломи стала звичайна вохкувата й холодна солома, здатна тільки на те, щоб нею хати крити.

Потім того скоро регент Бровко посварив ся з попом, побив йому вікна, і його вислано з станиці.

З ним зникла й Дуня.

На тім і скінчилось мое перше коханнє: мов закотило сонечко за гору.

* * *

Але Дуню опісля того я бачив ще раз, уже через вісім років.

Бровко знов появив ся у наших місцях і став за регента в моєму рідному селі. І ось, коли я перед Великоднем приїхав із школи до дому і пішов до церкви „на страсті“, то побачив на крилосі якусь вродливу, але зовсім не виховану дівчину-дичку. То була Дуня.

Вона співала і поводила себе зовсім вільно, як міщанка-городянка перед селян. Вона грала своїми вродливими очима, але зовсім, зовсім не так, як колись у станиці.

Ми упізнали одно одного, і серце мое обгорнуло щось гірке й холодне і стисло його. Мені стало так жалко колишньої Дуні... А коли вона заспівала „Разбойника“ і на високій ноті

стрельнула очима на мене, то немов якась отруєна голка пронизала мене всього наскрізь і я вийшов з церкви, почувши в серці своєму глибоку рану.

З тієї рани точилася кров, і сум розчарування обгорнув мене вкупі з холодною й вохкою темрявою весняної ночі.

Вся церква сьвітилась огнями, а я пішов у пітьму до Дінця і довго сидів там над кручею, прислухаючись, як шумить і підмишає берег повідь, і думав... думав про неї і про своє кохання там, на тому другому березі...

* * *

Опісля того я більше ніколи не бачив її і не чув про неї.

Герої вертають ся.

Мої діти йшли поперед мене і разом зупинились, стиснувши одне одному руку і з жахом дивлячись то на мене, то на те, що вони побачили в юрбі людей.

Ще один мент, і старша дівчинка, кинувши меншу, біжить до мене.

— Ой!..—скрикнула вона, сплеснувши руками і притискуючись до мене.

— Що таке?

— Отам чоловік...

Вона не договорила, але я сам побачив.

То був не чоловік, а був птах і птах одноногий. Він то стояв, мов журавель, і щось говорив, то перестрибував далі до нас, і юрба людей тихо йшла поруч з ним і зупинялась, коли зупиняв ся він.

То був портартурець.

— Подайте, Христа ради, воїнові скаліченому, подайте, благодітелі Божі!..—благав він, той птах одноногий.

Він ще був молодий. Волосє йому, по салдатськи, коротко обстрижене і борода чисто виголена, молоді, русяви вусики чепурно закручені. Він мав тільки одну ліву ногу. Від правої ноги не зсталось нічого, обидві руки обірвано трохи не до самих плечей, і тільки якісь тоненькі колодочки, в четверть завдовжки, мов качани кукурузи, виглядали з засуканих рукавів сорочки. До лівої колодочки ремінцем привязано чашку з без-

міна, і люде кидали в ту чашку гроші—більше мідні, иноді срібні.

Було дуже душно і піт котив ся по обличчі чоловіка, і він підіймав свою праву колодочку з рукавом сорочки, схиляв голову, мов птах під крило, і стирав піт з чола.

— Подайте, Христа ради!..

Мороз подрав у мене по спині.

Так ось він, наш сірий, безмовний герой!..

* * *

Народе мій, ти бачиш його? Се син твій. Він вернувся з далекого краю, з бенкету крівавого. Батько, мати, брати, сестри, йдіть до його, нехай він пригорне вас своїми руками міцними до свого чулого серця! Він мучить ся від спраги, дайте йому води й рушник, злийте йому, нехай він умиється. Він хоче їсти й пити, кличте його до столу, нехай іде й сідає на покуті, й бере хліб і їсть, нехай наливає собі води холодної і пе... Кличте товаришів його, і нехай буде у вас радість велика—рідний ваш вернувся додому, з далекого краю, з страшного крівавого пекла!..

— Подайте, Христа ради!..

Батько, мати, брати, сестри, де ви? Йдіть же сюди і радійте, і нехай вашу радість поділять усі близькі й знані!

Але їх немає.

А може отут в юрбі, оддалік, стоїть його стара мати і серце її обкипає кровю, і кожен згук голоса її скаліченої дитини мечем проходить її серце і шепоче вона:

Що ви зробили з моєю дитиною? За що ви так назнущалися над кровлю моєю?.. О, краще б...

— Подайте, Христа ради!..

І чоловік-птах стрибає далі, і миска безміна за кожним рухом штовхає його в бік,—туди, де в його беться серце.

О, краще б... бомба вирвала те серце з грудей у його!..

